

Πρόλογος

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

Η πολιτική σε βαθιά κρίση

Οι κρίσεις φέρνουν αναθεωρήσεις. Ιδιαίτερα όταν είναι βαθιές και παρατεταμένες όπως είναι αυτή που αντιμετωπίζει η Ελλάδα σήμερα. Προκαλούν αναταράξεις και μαζί τους αναθεωρήσεις στους τρόπους που ζούμε, στους τρόπους που σκεφτόμαστε καθώς και στους τρόπους με τους οποίους σκεφτόμαστε το πώς ζούμε. Ωστόσο οι αναθεωρήσεις συχνά συνοδεύουν και τις υπόγειες διεργασίες που μας έφεραν στην κρίση. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση του παρόντος συγγραφικού εγχειρήματος. Ο ανά χειράς τόμος εγκαινιάζει μία τρίτομη σειρά με τίτλο *Αναθεωρήσεις του πολιτικού* – τίτλο τον οποίο δανείζεται από το επιστημονικό συμπόσιο που αποτέλεσε την αφετηρία της προσπάθειάς μας. Δεν έχει ευθέως ως αντικείμενό του την κρίση ούτε άμεσα προκλήθηκε από αυτήν, αφού η σύλληψή του τοποθετείται το 2007, ακόμη εποχή αθωότητας. Η παραγωγή του ωστόσο, και ιδιαίτερα ο αναθεωρητικός δυναμισμός του, όπως θα προσπαθήσω να δείξω, συναρτώνται με τις μακροχρόνιες εξελίξεις που μας έφεραν στο σημερινό σημείο, στην εποχή των μεγάλων εκπτώσεων.

Είναι κοινός τόπος πλέον ότι η Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία βρίσκεται σε βαθιά κρίση. Το πολιτικό καθεστώς που επικράτησε μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974 αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα. Η αμφισβήτηση, η οποία το διαπερνά πλέον σε όλες του τις διαστάσεις και δοκιμάζει τα ίδια του τα θεμέλια, ξεκίνησε εδώ και καιρό από τις περιφέρειές του, από τις τοπικές κοινωνίες και τις γειτονιές, από τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, από τους συλλόγους και τα συνδικαλιστικά μορφώματα, και κινήθηκε προς το κέντρο, δηλαδή την κεντρική πολιτική

σκηνή, θέτοντας πλέον σε δοκιμασία την ίδια τη διπολική της διάρθρωση. Ξεκίνησε από τα κάτω, από πολίτες ποικίλων κατηγοριών –κυρίως τους νέους, τους άνεργους αλλά και τους εργαζόμενους στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα της οικονομίας– με ποικίλες μορφές πολιτικής δράσης και κινητοποίησης –οι οποίες περιλάμβαναν από τις ιστορικές μορφές της «κατάληψης», της «διαδήλωσης» και της «εξέγερσης» μέχρι τις πιο πρόσφατες της ακηδεμόνευτης, σιωπηρής εκδήλωσης διαμαρτυρίας και της «πλατείας»–, και σταδιακά αναπτύχθηκε προς τα πάνω. Τελικά ακούμπησε τα δύο κόμματα εξουσίας, τα οποία διά της εναλλαγής τους στη διακυβέρνηση της χώρας είχαν εξασφαλίσει μακροχρόνια σταθερότητα. Σήμερα, στις συνθήκες διεθνούς παρέμβασης στην εσωτερική οικονομική και πολιτική σκηνή, αναδιατάσσει τον κομματικό χάρτη και τις ισοροπίες ανάμεσα στα κόμματα αλλάζοντας εκ βάθρων το μεταπολιτευτικό δημοκρατικό καθεστώς.

Μέσα στο χρόνο η εστία της κρίσης μετακινήθηκε πολλές φορές αλλάζοντας μορφή. Η μακροχρόνια αυτή διαδικασία ξεκίνησε ως κρίση της ικανότητας του κράτους να προστατεύει τους πολίτες από φυσικές θεομηνίες –όπως οι δασικές πυρκαγιές το καλοκαίρι του 2007– ή από την έξαρση της εγκληματικότητας. Συνεχίστηκε ως κρίση αυταρχισμού με τη δολοφονία που προκάλεσε την εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Αναβαθμίστηκε σε κρίση ηθικής, αξιοπιστίας και χρηστής διαχείρισης του δημόσιου συμφέροντος στην περίπτωση των «σκανδάλων» της Μονής Βατοπεδίου και της Siemens. Κορυφώθηκε σε ουσιαστικό έλλειμμα διακυβέρνησης και αποτελεσματικής διαχείρισης του κορυφαίου προβλήματος του δημόσιου χρέους. Τώρα πλέον αποτελεί κρίση του ίδιου του πολιτικού συστήματος καθώς η αδυναμία των διαδοχικών διακυβερνήσεων να διατηρήσουν το βιοτικό επίπεδο και να διασφαλίσουν τα βασικά δικαιώματα των πολιτών αποκάλυψε τις διαχρονικές, δομικές του αντιφάσεις και αδυναμίες.

Η κρίση άνοιξε μια μεγάλη ρωγμή στα θεμέλια της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Υπενθύμισε ότι η πολιτική ως ανταγωνισμός και σύγκρουση δεν έχει τελειώσει, όπως έδειχνε η στυλπνή, σχεδόν απολίτικη, γραφειοκρατική επιφάνεια του μέχρι πρόσφατα αξιοθαύμαστα σταθερού καθεστώτος. Απλά μετακι-

νήθηκε αλλού. Από αυτά τα, λιγότερο ή περισσότερο, νέα της κέντρα πηγάζει η ενέργεια που ωθεί σε ριζικές ανακατατάξεις του πολιτικού σκηνικού αλλά και σε μία, ακόμη εκκρεμή, ως προς το περιεχόμενο, αναγέννηση της επίσημης πολιτικής.

Ύπ' αυτήν την έννοια η κρίση συνιστά κορυφαία γνωστική πρόκληση. Όχι μόνο για τους καθ' ύλην αρμόδιους επιστήμονες αλλά και για τους πολιτικούς και τους πολίτες. Ομολογουμένως δύσκολη πρόκληση αφού η κρίση μάς περιέχει: οι περισσότεροι υφιστάμεθα τις οδύνες της και μετέχουμε στα πάθη της. Από τις πολλές παγίδες που κρύβει η εμπλοκή μας στην κρίση θα ξεχωρίζαμε δύο κατά τα άλλα αντιφατικές μεταξύ τους: την ανάμειξη της εξήγησης της κρίσης με την κανονιστική παρέμβαση σε αυτήν και την εξιδανίκευση των αντιδράσεων απέναντί της. Η πρώτη αφορά ιδιαίτερα τον επιστημονικό χώρο αφού είναι πολύ διαδεδομένη μεταξύ των ειδικών.

Για να μπορέσουμε να αποφύγουμε την παγίδα της κανονιστικής αιτιολόγησης και να ανταποκριθούμε στην πρόκληση της κριτικής κατανόησης, πρέπει να αναρωτηθούμε για τους τρόπους με τους οποίους σκεφτόμαστε τις πολιτικές διαστάσεις του βίου μας. Το σημαντικότερο, χρειάζεται να κινηθούμε πέρα από τα στενά όρια της πολιτικής –τις θεσμικές θεμελιώσεις της και τις επίσημες εκφράσεις της στην κεντρική πολιτική σκηνή– προς το κοινωνικό και πολιτισμικό της συγκείμενο, να στρέψουμε την προσοχή μας στις άτυπες περιφέρειες της καθημερινής πολιτικής πράξης, εκεί όπου η διαφορά παράγει τον ανταγωνισμό, στην κατεύθυνση του πολιτικού. Ποιος θα λογαριαστεί με αυτή την πρόκληση;

Αναθεωρήσεις του πολιτικού

Η πρόκληση της κατανόησης της τρέχουσας κρίσης της πολιτικής συνοδεύεται και από το αίτημα του ριζικού της αναπροσανατολισμού. Προϋπόθεση και των δύο είναι η αναθεώρηση του πολιτικού. Πράγματι, για να συλλάβουμε ένα νέο περιεχόμενο της πολιτικής χρειάζεται να κατανοήσουμε σε βάθος τους κοινούς τόπους πάνω στους οποίους οικοδομείται η ιστορικά κυρίαρχη

εκδοχή της. Η ριζική ανανέωση της πολιτικής απαιτεί την κριτική αυτογνωσία, η οποία με τη σειρά της έχει ως θεμελιακό της έρεισμα τον αναστοχασμό πάνω στα εννοιολογικά μας εργαλεία και τους τρόπους με τους οποίους προσλαμβάνουμε το πολιτικό.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πολιτικό, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τους όρους πρόσληψής του, είναι ιστορικά ορισμένο. Κάθε εποχή τού δίνει το δικό της περιεχόμενο. Ταυτόχρονα προσφέρει και τους αντίστοιχους τρόπους γνώσης κάποιων πλευρών του, την ίδια στιγμή που θέτει κάποιες άλλες εκτός του οπτικού μας πεδίου. Γνώση σχετική –αφού ποικίλλει ανάλογα με την οπτική– και ταυτόχρονα άνιση – αφού τα αόρατα σημεία κάθε στιγμή κατανέμονται άνισα, ανάλογα με τη θέση που άτομα ή κλάδοι καταλαμβάνουν σε μια δεδομένη τάξη πραγμάτων.

Στην ευρωπαϊκή σκέψη επί μακρόν κυριαρχεί η φιλελεύθερη σύλληψη του πολιτικού – που το αντιλαμβάνεται ως πεδίο διαβούλευσης ανάμεσα σε ελεύθερα υποκείμενα τα οποία στη βάση του ορθολογισμού και μέσω του διαλόγου θέτουν συντεταγμένα υπό έλεγχο τον ανταγωνισμό. Η αντίληψη αυτή περιορίζει το πολιτικό στην επίσημη σφαίρα της πολιτικής, το ανάγει δηλαδή στο κράτος, τους θεσμούς και την κεντρική πολιτική σκηνή. Πιο πρόσφατα μάλιστα η επικράτηση του φιλελεύθερου μοντέλου είχε ως συνέπεια όχι μόνο τη φυσικοποίηση αλλά και την πολιτική απίσχανση της επίσημης πολιτικής, οδήγησε σε αυτό που στις ευρωπαϊκές δημοκρατίες ονομάστηκε «μεταπολιτική»: την αίσθηση του τέλους του ανταγωνισμού.

Οι αδυναμίες της φιλελεύθερης αντίληψης του πολιτικού έχουν επισημανθεί από πολλές πλευρές. Στο πεδίο της φιλοσοφίας η υποτίμηση του ανταγωνισμού από το φιλελεύθερο μοντέλο και η αδυναμία του τελευταίου να λογαριαστεί με τις νέες μορφές ανταγωνισμού, για παράδειγμα, με τα νέα κοινωνικά κινήματα, αναδεικνύονται στις απόπειρες για μια ριζική αναθεώρηση –για να μην πούμε ρήξη– με αυτή την παράδοση. Αποτέλεσμα της «μεταπολιτικής κριτικής» είναι πλέον μία σχολή φιλοσοφικής σκέψης που διακρίνει τον ανταγωνισμό ως οντολογικό θεμέλιο της ανθρώπινης κοινωνίας, δηλαδή «το πολιτικό», από το σύνολο των θεσμών και πρακτικών μέσω των

οποίων παράγεται η κοινωνική ευταξία, δηλαδή «την πολιτική». Από μία άλλη πλευρά, και με μία ποικιλία στοχεύσεων που δεν δεσμεύονται σε οντολογικές παραδοχές, στο πεδίο της κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας, οι θετικιστικές μεθοδολογίες, ο μπιχεβιορισμός και η στενή αντίληψη του πολιτικού που συνοδεύουν τη φιλελεύθερη προσέγγιση ελέγχονται γνωστικά. Νέα θεωρητικά ρεύματα, όπως ο φεμινισμός και ο μεταδομισμός –η εμφάνιση των οποίων συνδέεται με την ανάδυση νέων πολιτικών υποκειμένων–, προτείνουν τη μετάθεση του κέντρου βάρους στη διερεύνηση του πολιτικού από τη διακυβέρνηση και το κράτος στην εξουσία που είναι διάχυτη στην κοινωνία.

Η μεγάλη σημασία των αναθεωρήσεων αυτών δεν συνίσταται μόνο στο ότι κάποιες από αυτές καθιστώντας τον ανταγωνισμό οντολογική σταθερά του πολιτικού πρόσφεραν έναν θεωρητικό χώρο για την επαναδιεκδίκηση του πολιτικού στην επίσημη πολιτική. Στο γνωστικό επίπεδο εξίσου σημαντική ήταν και η συμβολή τους σε μία διευρυμένη προσέγγιση του πολιτικού πέραν του επίσημου επιπέδου, με όρους συγκρότησης της εξουσίας και αντίστασης σε αυτήν, με κριτική αναφορά στους συστατικούς αποκλεισμούς και τους θεμελιακούς ανταγωνισμούς που το συνοδεύουν. Βέβαια, η απήχηση την οποία είχαν αυτές οι φιλοσοφικές και θεωρητικές αναθεωρήσεις στους γνωστικούς κλάδους ποικίλλουν ανάλογα με το αντικείμενό τους και τη θέση που αυτοί καταλαμβάνουν απέναντι σε κρατικά εγχειρήματα. Χωρίς αμφιβολία, στο σύνολό τους ή σε επιμέρους τομείς τους, ορισμένοι κλάδοι όπως η κοινωνική ανθρωπολογία, η ιστορία και η κοινωνιολογία υποδέχτηκαν και αξιοποίησαν παραγωγικά αυτές τις αναθεωρήσεις. Αντίθετα, λόγω των μεγαλύτερων δεσμών κανονιστικής τους πρόσδεσης στο κράτος, άλλοι κλάδοι, όπως η νομική, η οικονομική ή ακόμη και η πολιτική επιστήμη, και ιδιαίτερα οι κυρίαρχες τάσεις σε αυτούς, έδειξαν δυστοκία στην υποδοχή των αναθεωρητικών αντιλήψεων.

Η ελληνική περίπτωση έχει κάποιες αντιστοιχίες με τη διεθνή αυτή εικόνα. Έχει όμως και σημαντικές διαφορές λόγω των μεγαλύτερων καθυστερήσεων στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας και των περιπετειών της πρόσφατης πολιτι-

κής ιστορίας. Η εμπέδωση της συναινετικής δημοκρατίας μετά το 1974 συμπεριέλαβε τους κλάδους των κοινωνικών επιστημών, –και ιδιαίτερα τους καθ' ύλην αρμόδιους κλάδους, όπως η πολιτική επιστήμη, ίσως και η κοινωνιολογία, οι οποίοι την ίδια περίοδο θεσμικά αποκαθίστανται στο ελληνικό πανεπιστήμιο– στους όρους νομιμοποίησής του. Το μεταπολιτευτικό καθεστώς του κομματικού διπολισμού προσεταιρίστηκε τις νεαρές κοινωνικές επιστήμες, όχι βέβαια εξίσου όλες ούτε στη βάση μιας αναγκαστικά κοινής στοχοθεσίας. Τις αντιμετώπισε ως χώρους παραγωγής των διαμορφωτικών του προταγμάτων – φιλελεύθερων, δημοκρατικών αλλά και με σοσιαλιστικά-κοινωνιστικά στοιχεία. Ωστόσο η στενή συνάφεια του ακαδημαϊκού χώρου τόσο με την κομματική σφαίρα όσο και με την κρατική διακυβέρνηση, δηλαδή η απουσία μιας παράδοσης ακαδημαϊκής αυτονομίας –φαινόμενο που εντάχθηκε στις συνθήκες ταχείας ανάπτυξης των πανεπιστημιακών δομών– είχε σε πολλές περιπτώσεις σημαντικές συνέπειες στο περιεχόμενο και τις στοχεύσεις των κοινωνικών επιστημών.

Για παράδειγμα, η εδραίωση του δημοκρατικού καθεστώτος συνοδεύτηκε από την κανονικοποίηση, σχεδόν φυσικοποίηση, του πολιτικού στο επίπεδο εκείνο που είναι πιο προφανές και υποτίθεται ευανόγνωστο –δηλαδή στη λεγόμενη κεντρική πολιτική σκηνή, τα κόμματα και το κράτος–, και σε εκείνες τις πτυχές του που συνιστούσαν τα πρωταρχικά ερείσματα του νέου δημοκρατικού καθεστώτος – δηλαδή στους θεσμούς του «δημοκρατικού διαλόγου», στο περιεχόμενο και στην ίδια την έννοια της δημοκρατίας. Τέτοιες ιδεολογικές διεργασίες συνέβαλαν στην υπερίσχυση ορισμένων θεωρητικών τάσεων –ιδιαίτερα στους επιστημονικούς κλάδους που εργαλειακά ενδιέφεραν περισσότερο το νέο καθεστώς– καθώς και στην πόλωση ανάμεσα στις διαφορετικές θεωρητικές προτάσεις. Ειδικότερα σημάδεψαν το περιεχόμενο των νεότευκτων κοινωνικών επιστημών προσδίδοντάς τους – και με τη συνδρομή της δημόσιας χρηματοδότησης και των ερευνητικών προγραμμάτων– μία πιο μονοσήμαντη και λιγότερο διαφοροποιημένη ταυτότητα σε σχέση με τη διεθνή εικόνα.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά είναι περισσότερο παρά ποτέ εμφανή σήμερα, την εποχή της βαθιάς κρίσης, όταν οι εξαρτήσεις

της επιστημονικής κοινότητας παράγουν αδράνειες και γνωστική δυστοκία. Ειδικότερα οι κυρίαρχες τάσεις σε εκείνους τους κλάδους που ιστορικά έχουν λειτουργήσει ως κανονιστικές επιστήμες έχουν μεγάλη δυσκολία να κατανοήσουν τη δυναμική της διαταραχής που διαπερνά την καθημερινή πολιτική πράξη. Καθώς παραμένουν δεσμευμένες στο αναλυτικό επίπεδο στην (ανα)παραγωγή των ίδιων των κατηγοριών που συγκροτούν το πολιτικό σύστημα, έχουν παγιδευτεί ανάμεσα, από τη μια πλευρά, σε γνωστικά σχήματα τα οποία, στο βαθμό που λειτουργικά εξυπηρετούν το σύστημα, δεν «κάνουν νόημα» στις συνθήκες της κρίσης του, και, από την άλλη, στις δημοσκοπικού τύπου προσεγγίσεις που δύσκολα ξεφεύγουν από τον περιγραφισμό. Μάλιστα κάποιοι από τους εκπροσώπους της, μπροστά στη γνωστική δυστοκία, δεν έχουν αποφύγει τη δαιμονοποίηση συμπεριφορών, οι οποίες θεωρούνται αίτια ή εκδηλώσεις της διαταραχής, και έτσι έχουν παρέμβει κανονιστικά με στόχο την αποκατάσταση της ευταξίας. Για αυτούς και ενδεχομένως άλλους λόγους η κρίση φαίνεται να οδηγεί σε γνωστικό αδιέξοδο.

Μια εναλλακτική οπτική:

Η συμβολή της ανθρωπολογίας και της ιστορίας

Η μελέτη των πολιτικών σχέσεων αποτελεί γενέθλιο τόπο της ελληνικής ανθρωπολογίας. Η ελληνική ανθρωπολογία όταν γεννήθηκε είχε (και) το όνομα της «πολιτικής ανθρωπολογίας»: εστίαζε δηλαδή στις σχέσεις των «απλών» ανθρώπων με το κράτος και την επίσημη σφαίρα της πολιτικής στη μικρή κλίμακα της καθημερινότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η λέξη «πατρωνία» βρίσκεται στον τίτλο της κορυφαίας εθνογραφικής μονογραφίας του John Campbell για τους Σαρακατσάνους, έργο που σηματοδότησε την ένταξη της Ελλάδας στον παγκόσμιο ανθρωπολογικό χάρτη λίγο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι επίσης σημαντικό ότι την ίδια περίοδο και η πολιτική ιστορία, με το εμβληματικό και αξεπέραστο έργο του Ιωάννη Πετρόπουλου για τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, κινή-

θηκε σε αντίστοιχη κατεύθυνση, απομακρυνόμενη από τον στενό εθνικιστικό κανόνα.

Ωστόσο την περίοδο της μεταπολίτευσης, όταν άλλοι κλάδοι εξειδικεύτηκαν στη μελέτη της κεντρικής πολιτικής σκηνής, η κοινωνική ανθρωπολογία στη βάση μιας συνολικότερης απομάκρυνσης από τον δομολειτουργισμό και στροφής προς παραδείγματα που δίνουν μεγαλύτερο βάρος στη συγκροτησιακή ισχύ του πολιτισμικού νοήματος μετατόπισε τον άξονα προσέγγισης του πολιτικού. Έτσι, κατάφερε να επεκτείνει τη μελέτη του πολιτικού πέραν της κεντρικής πολιτικής σκηνής, στα πεδία συγκρότησης των εξουσιαστικών σχέσεων, εκεί όπου παράγονται αποκλεισμοί και γεννιούνται νέες πολιτικές υποκειμενικότητες: στις σφαίρες της καθημερινής, δημόσιας κοινωνικότητας, στην τοπική διάσταση του αγροτικού και αστιακού χώρου, στις διαδικασίες συγκρότησης και αμφισβήτησης του φύλου και της σεξουαλικότητας. Σε αυτή την κατεύθυνση συναντήθηκε και με τη νέα κοινωνική και πολιτισμική (μικρο)ιστορία, η οποία υπό την επίδραση των κοινωνικών κινήματων έφερε τη «μικροφυσική» της εξουσίας περισσότερο στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων της.

Με αυτό τον τρόπο στα συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία επετεύχθη μια διευρυμένη και εμπειρικά εναργής (ανα)θεώρηση του πολιτικού στην ελληνική κοινωνία. Παρά το γεγονός ότι αυτή η μετατόπιση είχε κάποιο κόστος –αφού απομάκρυνε τις νέες αυτές προσεγγίσεις από την κεντρική πολιτική σκηνή με την οποία συνομιλούσαν μονοπωλιακά θεωρήσεις με ανεπτυγμένο κανονιστικό προσανατολισμό–, είχε και πολλά συγκριτικά πλεονεκτήματα τα οποία σήμερα αποτυπώνονται στην ταυτότητά της. Στο επίπεδο της μεθοδολογίας η αναθεώρηση ισοδυναμεί με την από τα κάτω προσέγγιση της διαφοράς (και της ταυτότητας) ως πεδίου παραγωγής του πολιτικού ανταγωνισμού στην καθημερινότητα. Επίσης, αν και σε κάποιες εκδοχές της διαθέτει ερείσματα στη φιλοσοφική επανάκαμψη του ανταγωνισμού ως οντολογικού κέντρου του πολιτικού, η ανανεωτική αυτή κίνηση δεν περιορίζεται στη θεωρητική συζήτηση και την επεξεργασία εννοιών. Αντίθετα διαπνέεται από έναν συχνά ριζοσπαστικό (και άρα δυνητικά αποδομητικό) εμπειρισμό, ο οποίος διερωτάται πάνω στο ποικίλο πολιτισμικό περιεχό-

μενο των αντιλήψεων και των πρακτικών του πολιτικού, δίνοντας έτσι προτεραιότητα όχι στις επίσημες πολιτικές κανοναρχήσεις αλλά στις ανεπίσημες αντιλήψεις και τις συνέπειές τους. Με δυο λόγια στη θέση της επιφανειακής και συχνά αμήχανης περιγραφής αλλά και του ελέγχου της άτακτης κοινωνικής σκέψης, αντιπροτείνει τη σε βάθος κατανόησή της, επιχειρώντας έτσι να ανοίξει παραπέρα χώρο για τον κριτικό έλεγχο των εννοιολογικών κατηγοριών που αναπαράγουν και κανονιστικά εμπεδώνουν τους κοινούς τόπους και τις ηγεμονικές πρακτικές.

Οι τρεις τόμοι που εκδίδονται από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια στη μικρή σειρά με τίτλο *Αναθεωρήσεις του πολιτικού* υλοποιούν αυτό το ανανεωτικό πρόγραμμα με αναφορά σε παλαιά και νέα αντικείμενα τα οποία απασχολούν έντονα όχι μόνο την επιστημονική έρευνα αλλά και τη δημόσια συζήτηση: το πελατειακό κράτος και την «κοινωνία πολιτών», τη βία, το «μεταναστευτικό», το «Μακεδονικό», τους πρόσφυγες του Εμφυλίου, τις πολιτικές της εθνοπολιτισμικής, της έμφυλης και της σεξουαλικής διαφοράς, την πολιτική διαχείριση του υλικού πολιτισμού στο πλαίσιο του εξευρωπαϊσμού. Εφαρμόζουν αυτή τη νέα ματιά ιδιαίτερα πάνω στις καθημερινές εμπειρίες και τις συχνά δυσανάγνωστες πολιτικές κινήσεις συλλογικών και ατομικών υποκειμένων που είναι τοποθετημένα στις περιφέρειες του συστήματος. Από αυτή τη σκοπιά εκθέτουν τις αντιφάσεις της επίσημης εθνικής ομοιομορφίας και ελέγχουν κριτικά την πολιτισμική οικειότητα του εθνικού κράτους.

Χαρακτηριστικά είναι κάποια παραδείγματα. Ο σύγχρονος εθνικισμός και τα παράγωγά του δεν προσεγγίζονται απολογητικά στη βάση του εθνικού κανόνα αλλά ούτε και απαξιώνονται μέσω ενός ανερχόμενου, εναλλακτικού, κοσμοπολιτικού προτύπου. Αναλύονται –όπως έχει αναλυθεί από πολλούς ανθρωπολόγους και η λαϊκή θρησκεία– με όρους διάκρισης «επίσημου/ανεπίσημου» λόγου, από τα κάτω και στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής, με τρόπους που συμβάλλουν στην ευρύχωρη κατανόηση της εθνικής τάξης πραγμάτων. Έτσι γίνεται δυνατή η εμπειριστωμένη προσέγγιση των διαθλάσεων της εθνικής ιδεολογίας στην καθημερινή ζωή, της πολυσύνθετης, συχνά αντιφατικής και σίγουρα

επώδυνης εμπειρίας του έθνους –και μάλιστα σε συνθήκες αντιπαράθεσης ανάμεσα σε αντιμαχόμενες εθνικές ιδεολογίες– αλλά και των πολιτικών χρήσεων και επιπτώσεων αυτών των ανεπίσημων ερμηνειών πάνω στη συγκρουσιακή συνθήκη που τις περιέχει.

Η εμπορευματοποίηση του «πολιτισμού» που συντελείται στο πλαίσιο ευρωπαϊκών πολιτικών δεν αναλύεται τεχνοκρατικά ως πολιτικά ουδέτερο οικονομικό γεγονός, αλλά ως πολιτικό πεδίο αντικρουόμενων στρατηγικών διαχείρισης του «πολιτισμού», διεκδικήσεων γύρω από την κυριότητα του «πολιτισμού» και ανταγωνισμών ανάμεσα σε εναλλακτικές εκδοχές τοπικών, εθνοτικών, εθνικών και υπερεθνικών ταυτοτήτων. Η έκφραση της ξеноφοβίας και ο ρατσισμός, ιδιαίτερα στη σφαίρα των διαπροσωπικών σχέσεων, δεν ταξινομείται ως αποκλίνουσα συμπεριφορά από ένα ευρωπαϊκό πρότυπο ετεροφιλίας –και άρα ως κάτι που απαιτεί ρυθμιστική θεσμική παρέμβαση–, αλλά ως ιδιότητα του ιστορικά κυρίαρχου τρόπου παραγωγής της διαφοράς στην ελληνική κοινωνία, της τμηματικής διαφοροποίησης που διαπερνά το σύνολο των πρακτικών που παράγουν κοινωνικότητα. Τέλος, οι σύγχρονες επιτελέσεις του φύλου, της σεξουαλικότητας, της συγγένειας και της αναπαραγωγής –οι οποίες ριζικά επαναπροσδιορίζονται με την εμφάνιση των νέων τεχνολογιών– δεν αποκρύβονται πίσω από τη φυσικοποίηση που επιβάλλει η κυρίαρχη βιοπολιτική. Αντίθετα προσεγγίζονται ως προνομιακοί χώροι στους οποίους οι σημερινοί πολίτες, αμφισβητώντας τα κυρίαρχα κανονιστικά πρότυπα, διεκδικούν τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του υποκειμένου που αναγνωρίζεται κοινωνικά και πολιτισμικά ως πολίτης, αλλά και γενικότερα τον επαναπροσδιορισμό του πολιτικού.

Ειδικότερα, ο παρών τόμος με τον οποίο ξεκινά η σειρά εστιάζει σε ζητήματα όπως η «κοινωνία πολιτών», το «πελαταιακό κράτος» ή η βία που την πρόσφατη περίοδο έχουν προκαλέσει το έντονο δημόσιο ενδιαφέρον, ζητήματα ωστόσο παγιδευμένα σε ένα πυκνό πλέγμα κανονιστικών ταξινομήσεων και σημασιοδοτήσεων με ισχυρή αξιακή φόρτιση. Η «κοινωνία πολιτών», για παράδειγμα, έχει μονοσήμαντα εξιδανικευθεί καθώς έχει συμβολικά συσχετιστεί με «αγαθές» προθέσεις. Με αυτό το πρόσχημο έχει

προβληθεί από τα πάνω ως πρότυπο πολιτικής συμπεριφοράς στη σχέση των πολιτών με το κράτος; παράγοντας εκπολιτισμού, ασφαλές αντίδοτο στη δυσλειτουργία –ακόμη και την ανομία–, φάρμακο που θεραπεύει την παθολογία της πελατειακής συγκρότησης του ελληνικού κράτους και, κατ' επέκταση, κρίσιμο εργαλείο για την αντιμετώπιση μιας από τις κορυφαίες «ατέλειες» της ελληνικής νεωτερικότητας. Η βία, από την άλλη πλευρά, έχει εξίσου μονοσήμαντα δαιμονοποιηθεί. Καθώς προσλαμβάνεται ως αταβιστική, προπολιτική συμπεριφορά –και ένδειξη «καθυστέρησης»– έχει παραδοθεί στην αρμοδιότητα του νόμου για να εξεταστεί, υποβαθμισμένη σε «έγκλημα», από τους ειδικούς στην προοπτική της πειθάρχησης. Έτσι ο σύγχρονος μεταβολισμός ποικίλων εκδοχών, π.χ. εγκληματικής και πολιτικής βίας, οι πολλαπλές μεταμορφώσεις τους και η διάχυσή τους στο εσωτερικό της μεγάλης παράδοσης διαπροσωπικής αντεκδικητικής βίας που κορυφώθηκε στον Εμφύλιο και διαιωνίστηκε στο πλαίσιο του μετεμφυλιακού κράτους, εκφεύγει του γνωστικού ενδιαφέροντος – το οποίο μάλιστα ενοχοποιείται για συνέργεια (και ενίοτε για ηθική αυτουργία) στη βάση του ανερχόμενου δόγματος ότι κατανώ-εξηγώ σημαίνει δικαιολογώ και άρα υποστηρίζω.

Με δυο λόγια, λοιπόν, «κοινωνία πολιτών» και βία ως μετωπίες του καλού και του κακού, αποφιλωμένες από τις κοινωνικές τους ιδιότητες και αποκαθαρμένες από το πολιτισμικό τους περιεχόμενο, έχουν πλήρως διαχωριστεί και έχουν αντιμετωπιστεί ως αντίθετα φαινόμενα. Κινούμενος ενάντια στο ρεύμα, ο παρών τόμος αμφισβητεί τον συγκεκριμένο κοινό τύπο για να φέρει σε παραγωγική συμπάραθεση και σύγκριση τα δύο φαινόμενα. Η πρωτοτυπία του συνίσταται στο ότι υπό το πρίσμα της κοινωνικότητας, δηλαδή του σχετίζεσθαι ως πρακτικής που διαθέτει ποικίλα πολιτισμικά περιεχόμενα, δεν έχει εγγενές αξιακό πρόσημο και παραπέμπει σε ποικίλες μορφές αμοιβαιότητας, επιχειρεί τη συνεξέταση των δύο φαινομένων, φωτίζοντας έτσι πτυχές τους που διαφεύγουν όταν τα προσεγγίζουμε κανονιστικά, και επιτυγχάνοντας την πληρέστερη κατανόησή τους.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς του τόμου, τα κανονιστικά συγκροτημένα κοινωνικά μορφώματα που αναγνωρίζονται από

επίσημους φορείς ως «κοινωνία πολιτών» αποτελούν μία από τις πολλές μορφές της δημόσιας κοινωνικότητας, η οποία επίσης περιλαμβάνει ένα πλέγμα πρακτικών με ποικίλο πολιτικό περιεχόμενο και ιδεολογικό πρόσημο –όπως, για παράδειγμα, ο εθελοντισμός και η φιλανθρωπία– και άλλες –όπως ενώσεις πολιτών με ξενοφοβικό προσανατολισμό– που ευθέως συγκρούονται με τα τρέχοντα εκπολιτιστικά προτάγματα. Αυτές οι πρακτικές δεν χρήζουν εξιδανίκευσης αλλά γνωστικής διερεύνησης των πολιτικών τους λειτουργιών ως πεδίων άσκησης εξουσίας αλλά και εκδήλωσης αμφισβητήσεων, ως εναλλακτικών τρόπων συνάρθρωσης των ανθρώπων με την κεντρική εξουσία και τα συστήματα διακυβέρνησης.

Από ανάλογη οπτική γωνία, η βία –νοούμενη είτε ως προσβολή της σωματικής ακεραιότητας είτε ως συμβολική βία– αντιμετωπίζεται ως πολιτισμικά συγκροτημένη πρακτική και ιδιότητα της κοινωνικότητας και των διαπροσωπικών σχέσεων. Σε πολλές περιπτώσεις –όπως στο κλασικό παράδειγμα της «βεντέτας»– η βία αντλεί το νόημά της από την ηθική και όχι τη νομική τάξη: σε αυτό εδράζεται τόσο η νομιμοποίηση που διαθέτει όσο και ο αμοιβαίος χαρακτήρας της. Ακόμη παραπέρα αναγνωρίζεται ο επιτελεστικός χαρακτήρας των πρακτικών βίας και η σχέση του εννοιολογικού τους περιεχομένου με αντιλήψεις για το φύλο, τη σεξουαλικότητα, την κοινωνική τάξη, τη φυλή ή την εθνικότητα. Με αυτό τον τρόπο κατανοείται ο στρατηγικός ρόλος της –κυρίως διαπροσωπικής– βίας στην αναδιαπραγμάτευση των κοινωνικών ιεραρχιών και την παραγωγή της εξουσίας, όχι μόνο στο μικρο- αλλά και στο μακροεπίπεδο.

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας στρατηγικής αναδεικνύονται τόσο οι σκοτεινές πλευρές και κυρίως οι αθέατες διαστάσεις της «κοινωνίας πολιτών» όσο και οι παραγωγικές –δηλαδή κοινωνικές και πολιτικές– ιδιότητες και όψεις της βίας. Ως αντικείμενα ανάλυσης και όχι ως αξιακά επίδικα, τα φαινόμενα αυτά αποτελούν αφηγηματικές εστίες στην κατανόηση ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών μιας ορισμένης ιστορικής περιόδου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα γνωστικά οφέλη από την εφαρμογή μιας εικονοκλαστικής ματιάς στη μελέτη του πολιτικού είναι πολλά.